

Blev Tordenskjold myrdet?

En Prøve paa C. P. Rothes Kildebenyttelse

Historisk Tidsskrift, Bind 11. række, 6 (1960)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_11rk_0006-PDF/hto_11rk_0006_80526.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80526>

pdf genereret den : 28/5-2008

Smaastykker.

Blev Tordenskjold myrdet?

En Prøve paa C. P. Rothes Kildebenyttelse

af

H. D. Schepelern

For faa Aar siden meddelte Stadsarkivar J. Boisen Schmidt i »Historisk Tidsskrift« nogle sidste Rettelser til Tydningen af den »Obduktionsberetning« over Tordenskjold, der findes i hans paa Frederiksborg opbevarede Lommebog¹. Med dette Samtidsdokument i Haanden er det fristende at undersøge et af de Spørgsmaal, hvorom man aldrig er naaet til Enighed: Faldt Tordenskjold i en regulær Duel eller var han Offer for et Komplot? Her i Danmark kan den skiftende officielle Stillingtagen til Spørgsmaalet illustreres med Henvisninger til C. F. Brickas biografiske Leksikon², hvori Duellen kaldes »ærlig og lovlig«, og til det nye Dansk Biografisk Leksikon³, hvor der om selve Duellen siges, at den »foregik paa en ret ureglementeret Maade og med meget ulige Vaaben«. Den førstnævnte af disse to stærkt divergerende Opfattelser staar vel under Indflydelse af Svenskeren A. Hammarskölds Bestræbelser for at rehabilitere Tordenskjolds Modstander, Oberst J. A. Staël von Holstein;⁴ den anden Opfattelse er utvivlsomt paa tilsvarende Maade præget af Nord-

¹ 11. R. IV (1955), 485—89. Jfr. Medicinsk Forum 5. Aarg. (1952), 340—46 og 6. Aarg. (1953), 83—85, 225—26.

² Bd. 17 (1903), 452. Samme Standpunkt indtager endnu C. Schøller i Personalthist. Tidsskr. 6. R. V (1914), 164.

³ Bd. 24 (1943), 193.

⁴ Svensk hist. Tidsskr. XI (1891), 1—72.

manden Olav Bergersens rigt dokumenterede, men stærkt lidenskabelige Værk om Tordenskjold,¹ hvori det mere end antydes, at Tordenskjolds tidlige Dod skyldtes et Komplot, hvori ogsaa hans Sekundant, den hannoveranske Oberstløjtnant Münchhausen var impliceret.

Sagens Bedømmelse gøres ikke lettere gennem den ihærdige Opledning af biografiske Detailler vedrørende de i Affæren implicerede. Det er heller ikke let at finde nogen klar Sammenhæng mellem det paastaaede Komplot og de ret konfuse Skænderier, ledsaget af Haandgribeligheder fra begge Sider, som udgør Duellens Forhistorie. Man kan, som sket er,² tegne et lidet tiltalende Billede af Milio'et i Hannover omkring 1720. Her har afskedigede Officerer, Spillere og Lykkeriddere tydeligt nok boltret sig med langt større Sikkerhed end en Somand og Udlænding som Tordenskjold. Men var Oberst Staël og hans Omgangsfæller saa meget værre eller bedre end mange andre? Som Grundlag for en Mordanklage har biografiske Data ringe Vægt, selv om man tror derigennem at kunne danne sig et Billede af vedkommendes Personligheder og sandsynliggøre Anklagens Berettigelse.

Teorien om et Komplot kommer først ud over det rent hypotetiske, naar man godtager Paastanden om, at der skete et Brud paa Duellformaliteterne, og ingen har før tænkt paa at betvivle Rigtigheden af C. P. Rothes Fremstilling,³ naar han som angiveligt ordret Referat (i Citationstegn) af Kammertjeneren Christian Nielsen Kolds Øjenvidneberetning skildrer Duellen og derunder anfører: »Imidlertid dette passerede trekkede Stahl sin Kaarde, som var en af de lange svenske Kaarder, og Tordenskjold tillige sin, som var en liden Galanterie-Kaarde«. Tordenskjolds Sekundant maa have vist stor Forsømmelighed, naar han har kunnet lade dette passere upaatalt, og han maa betragtes med største Mistænksomhed, da han formentlig har været med til at overtale Tordenskjold til at vælge Kaarder

¹ Olav Bergersen: Viceadmiral Tordenskjold I—II (Oslo 1925).

² R. Halle i Norsk Tidsskr. f. Sjøvesen, Juli 1958, 10 f.

³ C. P. Rothe: Tordenskiolds Liv og Levned III (1750), 272 ff.

i Stedet for Pistoler, i hvis Brug Tordenskjold besad anerkendt Færdighed.

Kravet om lige Vaaben var en almindeligt anerkendt Duelregel.¹ Naar denne overtrædes, er det ikke alene Sekundanten, der kommer under Mistanke, men ogsaa Modparten og dennes Sekundant; ja, samtlige tilstedeværende maa have været med i Komplottet. Duellen overværedes af talrige hannoveranske Officerer, og ved nærmere Eftertanke maa det paastaaede Komplot da have været baade omfattende og særdeles velorganiseret, idet alle de nærværende maa have været interesserede i bagefter at dække over Uregelmæssigheden.² Gennemgaar man nemlig Samtidsberetningerne, som langt fra alle er skrevet i Staëls Favør,³ finder man ikke saa meget som en Hentydning til

¹ Seb. Münster: *Cosmographia* (Basel 1544), lib. 5.: «Wen zwey Edel Rittermässige mit einander Kämpffen wollen umb Ehre und Glimpf, wird einem als dem andern gleich Wehr zugelassen». Julius af Brunsvigs Duelforordning af 1579: «Wer voller Weise gefordert wirdt, soll Nüchtern bey verletzung seiner Ehre kommen, und seinem Escher Wahrnehmen, und sich also mit gleichmässigen Lands Knechtschen Degen oder schneidigen Wehren und mit keinem Rappier Balgen darauff, dann gesehen werden soll, das keiner überwehrt werde». Begge Citater her anført efter L. Grønbech Fyhn: *Annotationes in tractatum Stenichelstrupii de duellis*, Disp. Coll. Med. 1723. Om europæisk Duelllitteratur, se: Carl A. Thimm: *A complete bibliography of fencing* (London 1896).

² Det gælder altsaa ogsaa en saa umilitær Person som den franske Sprogmeister Congedis, der i 1742 fortalte Terkel Klevenfeldt, at han havde været Øjenvidne til Duellen. Heller ikke han antyder noget om Brud paa Duelreglerne. Af Terkel Klevenfeldts *Reise-Journal 1741—45*, *Memoirer og Breve XXIX* (1919), 49 ff.

³ Staël-venlig er naturligvis hans egen Rapport, dateret Hamburg 15. November 1720; dens franske Originaltekst er aftrykt i (svensk) *Hist. Tidskr.* XI (1891), 65, norsk Oversættelse hos Bergersen II, 1119 f. Endvidere en Beretning, skrevet paa Fransk, maaske af Staëls Sekundant, Generaladjutant Sicre; denne Beretning synes sendt gennem Løvenørn til Carl Gustaf Tessin, der senere forsynede den med nogle Randbemærkninger, der rummer nedsættende Udtalelser om Staël. Originalen i Videnskabernes Selskab, Trondheim, Oversættelse hos Bergersen II, 1125—30. Endvidere *Notits i Europäische Fama*, 1720.

Tordenskjold-venlig er en anonym Rapport, maaske skrevet af den danske Legationssekretær i London, Matthias Jessen, som i Anledning af

formelle Uregelmæssigheder. Heller ikke de Nidvers, som snart var i Omløb,¹ og som ikke skaanede Staël, der betegnes som »Spiller«, »Morder« o. l., nævner noget om det paafaldende i at lade Tordenskjold kæmpe med en spinkel Dragtkaarde mod sin Modstanders lange svenske Kaarde. Et saa eklatant Brud paa Duelreglerne i mange Vidners Nærværelse, i Duellernes Hjemland Tyskland og i Slutningen af en Krigsperiode, hvor Dueller havde floreret, maa betragtes som noget enestaaende i europæisk Duelhistorie. Hvorledes har dette kunnet holdes skjult saa længe, at det først dukker op næsten 30 Aar efter i C. P. Rothes heroiserende »Tordenskiolds Levned«?

Offentlighedens Syn paa Dueller var skiftet stærkt imellem 1720 og 1740'erne, da Rothe skrev sin Bog. Det har Holberg fortalt os med klare Ord.² Umiddelbart efter Tordenskjolds Død

den engelske Konges Ophold netop var i Hannover under Begivenhederne; hans(?) Beretning er bilagt den officielle Rapport til den danske Konge fra den danske Resident i Hamborg. Fransk Original trykt i (svensk) Hist. Tidsskr. XI (1891), 71, norsk Oversættelse hos Bergersen II, 1120—21. Jfr. Personalhist. Tidsskr. 6. R. V (1914), 158—79. Endvidere en kort Notits i »Kjøbenhavns Posttrykker« 1720, aftrykt hos Bergersen II, 1133—34, samt Kolds oftnævnte Rapport.

¹ C. P. Rothe aftrykker en fyldig Samling heraf ved Slutningen af sin Tordenskjoldbiografi og har tillige udgivet dem særskilt med Tilføjelser under Titlen »Endeel samlede Lov-Taler I bunden Stil over . . . Peder Tordenskjold« (Kbh. 1750).

² 86. Epistel (trykt 1748): »for 40 Aar siden var en Fegtemester ndi samme Anseelse som en Professor ved Universitetet . . . blandt adskillige onde Sædvaner og Misbrug, som i vor Tid ere afskaffede, kan fornemmeligen regnes den fordærvelige Skik at duellere«. Om Holbergs litterære Kilder til Emnet, se: Holbergs Epistler, udg. m. Kommentarer v. Fr. J. Billeskov Jansen, Bd. VI, 1946, 217. Danske Lovs Forbud mod Dueller indskærpedes ved Forordninger af 11. Okt. 1737 og 17. Marts 1741.

Inden for den sparsomme Duellitteratur trykt i Danmark kan nævnes et Par juridiske Disputatser fra 17. og 18. Aarhundrede samt den i 1755 trykte »Søren Knudsens Helden-Geschichte«, der ganske vist fremkom efter Rothes Værk om Tordenskjold, men ganske godt viser Stemnings-skiftet: Den anonyme Forfatter raillerer heri over Duellanter i Almindelighed paa Baggrund af en »Duel« i 1715, hvorved Rakkeren Søren Knudsen i Viborg dræbte sin Stiffader, og naturligvis domtes som almindelig Manddraber. Konklusionen er, at Rakkeren enten maa ligestilles med Kavallererne eller disse med Rakkeren, naar de duellerer.

spores der ingen Tilbojelighed, selv mellem hans Beundrere, til at skjule, at han dræbtes i Duel. Danske Lovs Bestemmelser mod Duellanter¹ synes paa dette Tidspunkt slet ikke at være slaaet igennem som almindelig Tankegang. At en tapper Helt ikke dør Straadøden, er ikke paafaldende, at han indlader sig i Duel, kræver intet moralsk Forsvar. Men da Rothe skrev hans Levned, vilde det ikke være uvelkomment, om den Duelhistorie, der beklageligvis endte med Heltens Død, kunde fremstilles som et Komplot, bag hvilket Læseren kunde ane de lavsindede Misundere, om »Duellen« fremtidigt kunde sættes i moraliserende Anførselstegn som en ureglementeret Affære, og om Modstanderen kunde skildres i grelle Farver som en forløben Landsknægt, Spiller og Duellant.²

Som Hjemmelsmand for Duelhistorien fandt Rothe frem til et saa udmærket Vidne som Kammertjeneren Christian Kold, der nu sad som Herredsfoged i Jylland. Der er ingen Grund til at tro andet, end at han som en ærlig Mand har bestræbt sig for at afgive et korrekt Vidneudsagn. Selv som en Rettens Tjener kunde det vel ikke komme ham til Skade, at han tyve Aar tidligere havde overværet en Duel i Udlandet. Der er ingen tungtvejende Grunde til at betvivle hans hæderlige Forsøg paa at sige Sandheden, selvom visse Erindringsforskydninger kan paapeges, f. Eks. vedrørende Affærens Afslutning, hvor Kold fortæller, at alle Tilstedeværende var flygtet og havde ladet ham, Kold, alene om at sørge for den døde. Dette strider baade mod hidtil kendte officielle Beretninger og mod nyfundne Dokumenter,³ der bekræfter, at Sekundanten, Oberstløjtnant Münchhausen, er Medforsegler af Tordenskjolds Ejendele i Hannover og i det hele ikke synes at være løbet fra det juridiske Ansvar,

¹ Danske Lov 1683, 6. Bog 8. Kap.

² Der vides intet om, at Oberst Staël hverken før eller siden duellerede, saa det er højst tvivlsomt, om han ifølge almindelig Sprogbrug kan kaldes »Duellant«. Spiller synes han at have været, men behøver derfor ikke at have været Falskspiller.

³ Udskrifter af den lokale Kirkebog for det Pastorat, hvori Duellen fandt Sted, officielle Korrespondancer mellem den hildesheimske og den hannoveranske Regering, m. m. er aftrykt ved R. Halle i Norsk Tidsskr. f. Sjøvesen Juli 1958 og i det danske Tidsskrift for Søvesen December 1958.

der paahvilede ham som Sekundant for den afdøde. Trods visse Svagheder er der dog intet i vejen for at betragte Kolds Beretning til Rothe som en ærlig Gengivelse af det Helhedsindtryk, han har bevaret i Erindringen om den tyve Aar gamle Begivenhed: Den uhyggelige Koretur, de mange Udlændinge, Kold selv paa en Græsmark med Tordenskjolds blodige Legeme i sine Arme. Men Rothe har vel mellem Linierne gerne villet læse en dulgt Mistanke om, at alle de implicerede, ogsaa Tordenskjolds Sekundant, har udgjort et skurkagtigt Komplot, imod hvilket kun den trofaste Tjener har søgt at værne sin Herre.

Kendte vi nu kun Kolds Beretning gennem Rothes Citat, maatte vi tro paa dennes Citationstegn og kunde ikke let betvivle Rigtigheden af Paastanden om de ulige Vaaben. Duellen maatte da staa hen som en tvivlsom Affære, ogsaa derved, at Kold først saa længe efter har turdet røbe noget om den formelle Uregelmæssighed. Selve hans lange Tavshed vilde sandsynliggøre Teorien om et Komplot med indflydelsesrige Bagmænd, som maaske først nu var borte.

Men for at citere Bergersen,¹ »Kold har forresten ogsaa avgitt en annen beretning, som under tittelen »Officiel rapport« er inntatt i »Det norske Nationalblad« for 8de september 1818. Under hvilken dato rapporten er avgitt anføres ikke. Denne rapport spenner over hele tidsrummet fra avreisen fra Kjøbenhavn, men fremstillingen til Rothe er betydelig mere detaljert, hvad duellen og hvad der gikk foran denne angår. Noen uoverensstemmelse er der ikke mellem de to dokumenter«.

Forholdet mellem de to Beretninger er saa nært, at det kan betvivles, om Kold selv har skrevet mere end den ene af dem, nemlig »Officiel rapport«, som tryktes 1818.² Den er i Ordvalg og Stil den enkleste og naturligste af de to, men afviger ganske rigtigt i Indhold ikke meget fra den af Rothe gengivne, der er noget mere sprogligt overarbejdet; de fleste af Tilføjelserne hos Rothe kan betragtes som uvæsentlige, lidt ordrigere, Omskriv-

¹ Tordenskjold II, 1052 f.

² Norsk Nationalblad 1818, 12. Hefte Nr. 31—34, 141—51.

ninger af, hvad der rummes i den anden. Man er mest tilbøjelig til, trods Citationstegnene, at føle Rothes Gengivelse som en redaktionel Tilrettelægning af Kolds egentlige egenhændige Rapport. Er dette rigtigt, da er det højst bemærkelsesværdigt, at *den fatale Passus om den lange og den korte Kaarde ikke findes i den „officielle rapport“, men kun hos Rothe*. Dette er den eneste virkelig betydningsfulde Uoverensstemmelse mellem de to Dokumenter, og man maa undre sig over, at Bergersen, som vil have sin Styrke i den udførlige Dokumentation, kan have overset dette i en saadan Grad, at han blandt sine Kildebilag¹ aftrykker »Kolds egenhændige Beretning« direkte efter Rothe og saaledes ikke giver sine Læsere Lejlighed til selv at sammenligne de to Dokumenter.

Er man naaet til den Overbevisning, at Beretningen om den lange og den korte Kaarde, den eneste virkelig haandgribelige Uregelmæssighed, som skulde kunne paavises ved denne Duel, kun bygger paa en Tilføjelse i Kolds Rapport, foretaget af C. P. Rothe for egen Regning uden paaviselig Støtte i ældre Kilder, saa bortfalder det mystiske Moment, at ikke een af de mange andre Tilskuere har røbet noget om Uregelmæssigheden, idet denne da slet ikke har foreligget. Den var i Forvejen saa usandsynlig, at det mærkeligste egentlig er, at den ikke forlængst har været underkastet en nøjere Prøvelse.

Imidlertid skylder vi Rothe at undersøge, om ikke Tilføjjelsen kan være foretaget helt eller delvis i god Tro, og om ikke Kimen til Misforstaaelsen kan findes i selve Kolds Rapport. Til Vurdering af dennes Kildeværdi maa det erindres, at selv om Kammertjeneren er kommet til at indtage en ret central Plads i Eftertidens dansk-norske Beretninger om Tordenskjolds Død, har han ved selve Begivenheden været en Biperson eller mindre end det, nemlig slet og ret en Tjener, der vil blande sig i fornemme Folks Affærer og tildels med Magt maa holdes fra at blande sig i Duellen. Som en jævn Mand har han næppe forstaaet Baggrunden for Duelformaliteterne, men netop fordi meget har været ham nyt og ukendt, kan han have faaet Enkelt-

¹ II, 1134—36.

heder med, som gør hans Beretning til et kulturhistorisk meget interessant Dokument, maaske inden for vort Sprogomraade den bedste og mest detaillerede Redegørelse for de mange Formaliteter, der iagttages ved *en efter alle Regler formelt og korrekt gennemført Duel*. At Kold ikke har forstaaet eller kendt disse Regler, er en anden Sag; han føler det saaledes som en Krænkelser, at han ikke maa beholde sin Kaarde, idet han aabenbart ikke ved, at kun Sekundanterne og de kæmpende maa bære Vaaben. Der kan altsaa ikke bygges nogen Komplot-Teori paa følgende Skildring, der her citeres efter den i 1818 trykte »officiel rapport«¹ sammenstillet med C. P. Rothes tilsvarende Tekst:²

»Officiel rapport«

Herpaa sprang Admiralen af Vognen og Münnchhausen af Hesten, begge gik lidt tilsides, og da de havde talt med hinanden, raabte Admiralen til mig, at jeg skulde levere Münnchhausen min Kaarde, thi han skal være min Secundant. Men da min Kaarde var en god Defensions-Kaarde, sagde jeg til Admiralen: tag De min Kaarde, thi Deres egen er saa liden og ikke tienlig til at slaaes med. Nej, sagde Münnchhausen, den er ham for svær, og derpaa tog han min Kaarde og lod sin egen sidde ved Siden.

C. P. Rothe:

Herpaa sprang Tordenskjold af Vognen, og Mynnichhausen af Hesten og gik sammen lidet hen afsides fra Vognen, og da de havde talt nogen Tid sammen, raabte Tordenskiold paa mig og sagde, at jeg skulde levere Mynnichhausen min Kaarde, thi han skulde være hans Secundant; Nu var min Kaarde en god Defensions-Kaarde, saa siger jeg: Det er best at Admiralen tager min Kaarde! thi hans egen er saa ganske liden, og tjener ikke til at slaaes med: Ney! sagde Mynnichhausen, den er ham for svær, og derpaa tog Mynnichhausen min Kaarde, og lod sin egen sidde ved Siden;

¹ Norsk Nationalblad 1818, 148 ff.

² III, 280 ff.

Herpaa gik Münchhausen
 hen til Stahl og talede
 med ham, men hvad det var,
 kunde vi ikke høre;
 imidlertid gik Stahl noget
 videre til Tordenskiold, hvor-
 ved de hilsede hinanden.

Münchhausen sagde derpaa til
 Tordenskiold, at Stahl lod
 ham bede at han vilde komme
 lidet frem paa den slette
 Plads, og at ingen Uvedkom-
 mende maatte være tilstede.

Men da jeg endnu
 stod ved Admiralen,
 raabte Stahl til Münchhausen,
 at Tordenskiolds Tiener
 maatte gaae tilbage.
 Admiralen sagde derpaa strax
 til mig: Du skal
 gaae tilbage,
 thi jeg vil ingen Skam
 have!

Derpaa kom
 Münchhausen og en anden,
 som jeg ikke kiendte, tog mig
 ved begge

Endnu var Tordenskiold og
 Stahl ikke kommen hinanden
 saa nær, at de kunde tale sam-
 men; Herpaa gik Mynnichhau-
 sen hen til Stahl og talede med
 hannem, men hvad der blev
 talt, kunde vi ikke høre, og
 imidlertid gik Stahl noget nær-
 mere til Tordenskiold, hvorved
 de kom hinanden saa nær, at de
 kunde hilse hverandre. Derpaa
 siger Mynnichhausen til Tor-
 denskiold, at Stahl lod bede,
 at Tordenskiold selv allene
 vilde avancere lidet ud paa den
 grønne og slette Plads, saa
 vilde Stahl møde, og de vilde
 saa allene gjøre det af; Hvor-
 paa alle Tilskuerne som vare
 forsamlede, maatte retirere sig
 et Tag tilbage, og som jeg
 endnu stod ved Tordenskiold,
 saa raabte Stahl til Mynnich-
 hausen, at Tordenskiolds Tie-
 ner maatte gaae tilbage, der-
 paa vente Tordenskiold sig om
 til mig og sagde paa Dansk: Du
 skal gaae bort, strax hen til de
 andre, thi jeg vil ingen Spot
 have! Hvorpaa Mynnichhausen
 strax spurde, hvad det var,
 thi han forstod ej hvad Torden-
 skiold sagde til mig, men jeg
 tav stille. Derpaa kom Myn-
 nichhausen hen, tog mig ved
 Armen og trekkede mig tilbage,

Arme og holdt mig saaledes fast!

Det første Udfald Stahl gjorde ...

og en anden Persohn, som jeg ey kendte, tog mig ved den anden Arm, og holdte mig saaledes fast. Imidlertid dette passerede trekkede Stahl sin Kaarde, som var en af de lange Svenske Kaarder, og Tordenskjold tillige sin, som var en

liden Galanterie-Kaarde. Det første Udfald Stahl gjorde ...

Uden først at have sat sig lidt ind i Duellformaliteter vil man virkelig føle sig overrasket over »Afvæbningen» af Tjeneren, og man kan let deri komme til at finde en Støtte for Komplot-Teorien. Tillige faar vi den konkrete Oplysning, at i hvert Fald Tordenskjolds Kaarde var »liden«; om Modstanderens tales der slet ikke i den »officielle Rapport«, men efter de gængse Regler bør den have været af nøjagtig samme Dimensioner som Tordenskjolds, og de to Sekundanter bør i Fællesskab have undersøgt og godkendt dette før Kampen. Det er da ikke mærkeligt, om Kolds Kaarde betegnes som »for svær«, og i hvert Fald vilde det være ganske utænkeligt, om en af Parterne pludselig fik Lov til at ombytte sin (formentlig godkendte) Kaarde med sin Kammerljeners.

Hvorledes kan Tanken om Kaardernes Forskellighed være opstaaet? Maaske kan den forklares som en misforstaaet Følgeslutning ud fra en Vending i en sekundær Kilde, nemlig Tycho Hofmans »Portraits Historiques¹«, hvor der om Duellen siges, at »Stahl l'attaqua si furieusement de pointe avec sa longue épée...«. Hofman synes at bygge paa en Kilde, der ligger nær ved

¹ Portraits Historiques des Hommes Illustres de Dannemark (Kbh. 1746), hvori Tordenskjolds Levned findes i det særskilte Tillæg med Tittlen »Memoires de Griffenfeld, Adeler et Tordenskiold«. Duellen omtales her S. 86, og i en Note paa den følgende Side meddeles nogle, vistnok aldeles opdigtede eller misforstaaede, Oplysninger om Oberst Staëls Levned. I Oversættelsen af Hofmans Værk (Historiske Efterretninger om velfortiente danske Adelsmænd, Tredie Deel (Kbh. 1779), 206 f.) oversættes »longue épée« ved »lange Kaarde«.

General Lovenorns Rapport¹. Tillægsordet »longue« er imidlertid hans egen Tilføjelse og forekommer ikke i nogen af de kendte Samtidsberetninger om Duellen. Rothe kan da antages at have sammenstillet Hofmans »longue épée« med Kolds Vidnesbyrd om Tordenskjolds spinkle Vaaben og fundet Støtte for en indskuddt Passus om de ulige Vaaben, der kunde karakterisere hele Duellen som en ureglementeret, skurkagtig Affære.

Men har der ikke været nogen Forskel paa de anvendte Vaaben, er det næppe muligt at finde Begrundelse for Paastanden om, at Duellen »foregik paa en ret ureglementeret Maade og med meget ulige Vaaben«. Her er ikke Tale om en improviseret Tvekamp, hvor Parterne trækker blank og kæmper med, hvad de har ved Haanden. Det er en gennem Sekundanter omhyggeligt forberedt Duel, der finder Sted i mange, formentlig duelkyndige, Tilskueres Nærværelse »auf nüchtern Morgen« flere Dage efter den Uoverensstemmelse, som var Anledningen. Heller ikke behøver der at have ligget nogen forræderisk Hensigt bag, naar Tordenskjolds Omgivelser overtaler ham til at vælge Kaarder; som den udfordrede Part var det Tordenskjold, der havde Retten til at vælge Vaaben. Rothe siger:² »Men som man her atter gjorde Tordenskjold den Indvending, at man med Pistoler gik hinanden paa Livet, dette derimod kun skulde være en liden Proforma Fægtning, for at give Oberst Stahl nogen Revange, lod han, som af Gemyte var meer raisonabel, sig til sin store Ulykke overtale, at antage Cartellet paa en Kaarde, hvori han slet ingen Force besad, men hans Contrapart desto mere«. Skønt altsaa Obersten fik en Fordel gennem Vaabenvalget, kan Raadet dog være givet Tordenskjold (velsagtens af Oberstløjtnant Münchhausen) i god Tro ud fra den gængse Opfattelse af Kaarder som mindre livsfarlige³ — men ogsaa uden tilstrækkelig Viden om, at Tordenskjold maaske aldrig havde

¹ Se Note 3 S. 83 jfr. »Politik og Historie«. Et Hæfteskraft af Jens Kragh Host, IV, 1821, 44-50.

² III, 278.

³ Otto Olsen: Fægtningens og Duellens Historie i Danmark, Kbh. 1932, 189ff. giver en Oversigt over danske Duelbestemmelser i Tiden før Chr. V's danske Lov: Medens »Kugleveksel« kategorisk forbydes, har det været Militærpersoner tilladt at duellere med »Sidegevær«. Hensigten har tydeligt

lært egentlig højere Fægtekunst; som Sokriger har han kun haft Brug for den ukomplicerede »all-in wrestling«, som maa tænkes benyttet paa et Skibsdæk under Entringsforetagender. Nogen Mistænkeliggørelse af hans Sekundant for Meddelægtighed i et Komplot kan ikke bygges herpaa.

Havde nu Tordenskjold været en særlig dygtig Fægter eller blot sin Modstander nogenlunde jævnbyrdig, kunde der maaske have været Grund til at undre sig over, at han tabte Tvekampen. Men denne blev jo simpelthen vundet af den dygtigste Fægter, et Resultat, der ikke i sig selv nødvendiggør Antagelsen af reelle eller formelle Uregelmæssigheder. Derimod kan man med Rette spørge, om ikke Oberst Staël netop i Kraft af sin overlegne Fægtekunst kunde og burde have undgaaet at dræbe sin Modstander? Og naar han faktisk dræbte ham, har vi saa ikke heri Beviset for, at han er kommet til Duellen med den Hensigt at dræbe og eventuelt heri har handlet i Forstaaelse med Tordenskjolds Fjender og Misundere? En saadan Paastand kunde kun underbygges gennem Paavisning af en Forstaaelse mellem Oberst Staël og disse hemmelige Bagmænd, og der maatte fremføres Eksempler – hvilket ikke er sket – paa, at han ved andre Lejligheder er optraadt som kynisk Duelmorder og saaledes kunde antages at være et egnet Redskab for et Morderkomplot. Men intet af dette er Tilfældet; han var ret velstillet og har næppe kunnet fristes blot ved Bestikkelse, og der er ikke paavist nogen som heist Forbundeise mellem ham og de danske Admiralitetskredse, hvor Bergersen vil finde Tordenskjolds Dødsfjender. Skal Obersten beskyldes for overlagt Drab, maa vi anstændigvis ogsaa lytte til hans Paaberaabelse af at have handlet i et Slags Selvforsvar:¹ Han har holdt sig Tordenskjold fra Livet med et Modstød, som uheldigvis har ramt i Skulderen og har gennemboret ham fra oven. En, nærmest Tordenskjold-venlig, anonym Relation dateret 12. November 1720² fortæller, at »Thordenschold løfftet Kaarden Hoit for at

været at muliggøre Æresoprejsning uden dødelig Udgang for nogen af Parterne.

¹ Staëls egen Rapport, se Note 3 S. 83.

² Danske Samlinger 2. R. I (1871—72), 296 ff.

animere den anden til at pharere lige saa høit, at hand ved den Leilighed kunde komme ham under Klingen og greben ham med Hænderne, men Stahl gav ham et Stød igiennem Lungen og Livet, hvor ved hand falt til Jorden«. Hverken denne eller nogen af de andre Samtidsberetninger støtter i særlig Grad den Antagelse, at Staël har lokket sin Modstander til sig ved en Finte for at kunne gennembore ham paa nært Hold, snarere tyder det paa, at Tordenskjold har villet bøde paa sin manglende Fægtekunst ved at søge at komme Modstanderen »under Klingen« for at gribe ham med Hænderne; Staël har som erfaren Fægter intet Ønske om, at Duellen skal udarte til Nævekamp, men har instinktivt »ladet« sin Modstander en stiv Arm, som det hedder i Kolds Beretning. Virkningen af dette Stoppestød har været fatal, især hvis den er blevei øget ved Vægten af Tordenskjolds Legeme, idet han synes at have villet kaste sig ind paa sin Modstander. Ogsaa Obduktionsberetningen tyder paa, at de kæmpende i det afgørende Øjeblik har været hinanden tæt inde paa Livet. Boisen Schmidt¹ formulerer sin Opfattelse saaledes: »Svenskeren støder med højt løftet Kaarde oppefra og nedefter og rammer naturligt Tordenskjold i eller ved skulderen.«

Vil man haardnakket fastholde Paastanden om de ulige Vaaben, maa man overveje, hvorledes en lang svensk Kaarde vilde passe ind i den ovenfor skildrede Duelsituation: Den lange svenske Kaarde² var et svært Krigsvaaben, velegnet til Brug i et Rytterchok. Oberst Staël havde ganske vist i sin tidlige Ungdom tjent i den svenske Hær, og tilsvarende lange Sidevaaben benyttedes ogsaa i andre kontinentale Hære end den svenske. Men i 1720 er Staël ikke i Tjenesten; han synes som ret velstillet Enkemand og Levemand at have delt sin Tid mellem Selskabssaloner og Spillehuse, hvorved han næppe har adskilt sig synderligt fra mange af sine Standsfæller. Men det vilde sikkert have virket noget absurd, om han her under

¹ Hist. Tidsskr. 11. R. IV (1955), 489.

² I Heribert Seitz: Svärdet och värjan som armévapen (Stockholm 1955), 303 ff. gøres der Rede for den berømte Karolinerkaardes særlige Egnethed i Haandgemæng, mens der intetsteds tales om, at den skulde være noget særlig godt Duelvaaben.

Fredsforhold havde slæbt rundt med en lang, tung og udpræget krigersk Rytterkaarde. Selv om vi saa bort fra baade denne Urimelighed og fra den formelle Umulighed af at kunne anvende et saadant Vaaben i Duellen, medmindre hans Modstander forte et tilsvarende, saa vilde det endda have tjent ham daarligt netop i den Situation, der opstod: Han har med en lynsnar Bevægelse maattet bringe sig i Forsvarsstilling mod Tordenskjolds pludselige Anfald, og her vilde en lang, svær Kaarde være ulige vanskeligere at haandtere end en af Tidens lette, ret spinkle, men sylespidse og dødsensfarlige »Galanterikaarder«, der sandelig ikke var uskyldigt Legetøj i en øvet Fægters Haand. Med et saadant Vaaben er Tordenskjold utvivlsomt blevet dræbt, og et saadant har han selv haft i Haanden ved sin Død.

De »meget ulige Vaaben« bør betragtes som en af C. P. Rothe konstrueret Legende, og Tordenskjold blev kun for saa vidt myrdet, som man vil anse Dueldrab for Mord; juridisk set var det allerede ifølge Danske Lov at anse for Mord, men mellem Kavallerer gjaldt en anden Kodex, ifølge hvilken Tordenskjold levede som Krieger og faldt som en tapper Mand med Vaaben i Haand. Teorien om planlagt Mord bygger paa det løseste Gætteværk, naar formelle Uregelmæssigheder ved Duellen ikke kan paavises. Blandt de mistænkelige Omstændigheder nævnes bl. a. den, at Staëls Sekundant, Generaladjutanten Sicre, ogsaa har været under Mistanke for at staa bag Carl XII's Død. Men selv om denne Mistanke blev nok saa stærkt bekræftet, er der intet Bevis for, at hans Tilstedeværelse i Hannover i 1720 skulde være andet end en Tilfældighed, set i Relation til Tordenskjolds Død. Der maa meget kraftige Beviser til, før man kunde tro paa, at han har udsat sig Tordenskjold som Offer. Carl XII's Død kunde dog standse en Krig og skabe Historie. Tordenskjolds Død her efter Krigens Afslutning kunde aldrig faa nogen væsentlig storpolitisk Betydning, hans Fortjenester i Krigstid ufortalte. Er han faldet i en »ærlig og lovlig« Duel, staar Komplot-Teorien paa meget svage Fødder.

Kunde man herefter enes om at lade Tordenskjolds, som historisk Skikkelse ganske uinteressante, Modstander faa Ro i sin

Grav, behøvede det ikke at forklejne Tordenskjold. C. P. Rothe har aabenbart en Gang for alle givet al Tordenskjoldforskning en Drejning i Retning af Herodyrkelse, og det har Gang paa Gang vist sig vanskeligt at beskæftige sig, selv med Enkeltheder i hans Levned under anden Form end den skarpt polemiske. Næppe mange i Danmark og Norge ønsker at forringe Tordenskjolds national-heroiske Position, men denne bør ikke gøres afhængig af løst underbyggede Skurke- og Helleteorier. For at modvirke den uheldige Virkning af saadanne kan det undertiden vise sig nødvendigt med nogen Vidtløftighed at gaa ind paa Detailler, som bør revideres. En enkelt skæv Betragtning kan trække flere med sig og tendere mod Historieforfalskning. Skal Tordenskjoldforskningen videreføres paa en sund Basis, maa man sikkert i mange andre Tilfælde, end det her behandlede, være forberedt paa at maatte gaa bag om C. P. Rothe, hvis Værk ikke, som det hyppigt sker, kan benyttes som primært Kildeskrift. Dets Forfatter var en livlig Skribent, men ikke Forsker. I Spørgsmaalet om Tordenskjolds Død maa hans Kildebenyttelse betragtes med største Skepsis.